

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ ЖІНОК У ПОБУТОВІЙ СФЕРІ

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF FEMALE CRIME IN THE HOUSEHOLD SPHERE

Філіпенко В.Р.,
студентка V курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті проаналізовано причини злочинності жінок у побутовій сфері, вивчено статистику вчинення жінками таких злочинів за 2016 р. і січень–жовтень 2017 р. Наведено приклад кримінального провадження, який ілюструє одну з детермінант жіночої злочинності. Запропоновано шляхи запобігання злочинності жінок у побутовій сфері.

Ключові слова: вбивство, віктимна поведінка, детермінанти, злочинність жінок, жертви, сімейно-побутові конфлікти, сім'я.

В статье проанализированы причины преступности женщин в бытовой сфере, изучена статистика совершения женщинами таких преступлений за 2016 г. и январь–октябрь 2017 г. Приведен пример уголовного производства, иллюстрирующий одну из детерминант преступности. Предложены пути предотвращения преступности женщин в бытовой сфере.

Ключевые слова: убийство, виктимное поведение, детерминанты, преступность женщин, жертвы, семейно-бытовые конфликты, семья.

This article is devoted to the study of the criminological characteristics of the crime of female in the household sphere. After all the greatest prevalence of female crime in the family-housing sphere is unchanged, which is even more of a concern for society. The female crime is one of the socially important problems of Ukrainian society, which has certain peculiarities and specifics. The author studied the statistics of the commission of such crimes by female in 2016 and January–October 2017.

The percentage of female crime in society varies within 10–12% of all crime, which is significantly less than of male crime. Identifies the causes of female criminality in the household sphere in the article, such as the lack of money for a man; drunkenness of a man; housing disorder; the advantage of wife's salary over her husband's salary; lack of authoritarianism of the husband. In addition, the author identified his reasons: the leadership of women, the disappointment of women in her husband, the lack of happiness. Victims of household crimes committed by female were established: men, children, neighbors, co-habitants, relatives, friends and acquaintances. The author highlights self-affirmation, the desire to get rid of worries, attempts to prevent the abandonment of the family, jealousy, and benefits among the motives of the murder of a woman of her husband. An example presented of criminal proceedings, which illustrates one of the determinants of female criminality: the male victim's behavior.

The author offered ways of prevention of crime of female in the household sphere.

Key words: murder, victim behavior, determinants, female crime, victims, family-friendly conflicts, family.

Злочинність жінок є однією із соціально значущих проблем українського суспільства, яка має певні особливості та специфіку. По-перше, з давніх-давен саме жінка є основним суб'єктом формування сім'ї як соціальної ланки суспільства. Тобто її покликанням було належне виховання дітей, становлення зразкових відносин між членами родини, забезпечення морального благополуччя своєї сім'ї, а, отже, і суспільства в цілому. Тож, априорі, злочинність жінки як берегині сімейного вогнища видається явищем неприпустимим, брутальним, потворним та засуджується суспільством. По-друге, незмінною є поширеність жіночої злочинності у сімейно-побутовій сфері [1, с. 152], що ще більше викликає занепокоєння суспільства.

Кримінально-правові та кримінологічні аспекти жіночої злочинності досліджувалися такими вченими, як: Ю. М. Антонян, В. С. Батиргарєєва, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Б. М. Головін, І. М. Даньшин, О. М. Джуца, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, Л. В. Крижна, Т. В. Продан, О. М. Руднева, В. А. Серебрякова, П. Н. Тарновская, В. В. Федусик, Г. М. Філоненко, О. В. Шевченко, Д. А. Шестаков, Л. М. Щербакова та ін. Роботи цих науковців мають безцінне наукове та практичне значення, проте вони приділяли незначну увагу жіночій злочинності, вчиненій саме у побутовій сфері, характеризуючи її, здебільшого, фрагментарно.

Метою статті є дослідження детермінант жіночої злочинності у побутовій сфері, виділення особливостей, і на їх основі розробка пропозицій щодо ефективних заходів її запобігання.

За часів незалежності України злочинність жінок, зокрема у побутовій сфері, має тенденцію до зростання. Слід зазначити, що злочинність жінок є складовою частиною всієї злочинності і підкоряється загальним її законо-

мірностям та змінам, проте має свої особливості, а саме: особливий характер злочинів та їх наслідки, особливу сферу, у якій вони вчиняються, роль жінок при цьому, стабільність кількісно-якісних показників злочинності, меншу агресивність та жорстокість, порівняно з чоловічою злочинністю.

Згідно зі звітністю Генеральної Прокуратури України про кримінальні правопорушення за 2016 р. вчинили кримінальні правопорушення 11798 жінок від загальної кількості злочинців – 99307 [2]. За січень–жовтень 2017 р. вчинили кримінальні правопорушення 11387 жінок від загальної кількості злочинців – 95746 [3]. Тобто, відсоток жіночої злочинності у суспільстві коливається в межах 10–12% від усієї злочинності. Отже, кількість злочинів, вчинених жінками, є значно меншою, порівняно з кількістю злочинів, вчинених чоловіками.

Як зазначалось вище, більшість злочинів вчиняються жінками саме у побутовій сфері. Так, Г. М. Філоненко суспільні відносини у сімейно-побутовій сфері визначає як особистісні відносини між членами сім'ї, родичами, друзями, сусідами, знайомими, пов'язані зі споживанням невиробничих матеріальних і духовних цінностей і засновані на звичному розпорядку та традиціях, що відбуваються на невиробничих територіях і в неробочий час [4, с. 117].

Значний об'єм від загальної кількості злочинів, вчинених жінками, становлять насильницькі злочини на ґрунті тривалих сімейно-побутових конфліктів. Розпочинається конфлікт традиційним психічним насильством жінки над жертвою, тобто систематичними скандалами, постійними наріканнями та доріканнями. Згодом, цей конфлікт набирає обертів та доходить до т. зв. «точки кипіння». І в цей час, коли більшість сімей намагаються досягти консенсусу, психічно нестійкі особи вдаються до застосування

фізичного насильства. Воно проявляється у нанесенні тілесних ушкоджень, побитті, мордуванні, навіть зґвалтуванні, і, врешті решт, вбивстві. Так, Т. В. Продан зазначає, що у структурі насильницьких злочинів, вчинених жінками, найбільша питома вага належить умисним тяжким тілесним ушкодженням (60,8%). Натомість, питома вага зґвалтувань, вчинених жінками, становить лише 0,6% [5, с. 162].

Вкрай цікавим є питання щодо зґвалтування жінками чоловіків. Хоч у структурі злочинів їх кількість мінімальна, проте вона все ж існує. Важко навіть уявити, що чоловіки можуть бути зґвалтовані жінкою, адже це суперечить самій жіночій природі. Вважаємо, що найголовнішим детермінантом вчинення цього злочину жінкою є саме сексуальне насильство в її дитинстві або відповідне виховання. Оскільки саме сім'я виступає одним із головних формуючих факторів свідомості дитини, то звична агресія та насильство в сім'ї сприятиме проявам подібної поведінки людини в соціумі.

До того ж, слід зазначити, що зґвалтування є високо латентним злочином, тим більше, якщо жертвами виявились чоловіки. Чоловікам принизливо заявляти про це правоохоронним органам. Тому інформація про такі випадки інколи зустрічається в ЗМІ, поодиноких дослідженнях вчених цього питання. Так, Саррел і Мастерс, американські вчені, у своїй статті 1982 р. наводяться приклади реальних випадків зґвалтування жінками чоловіків. Наприклад, жінка зв'язала 23-річного чоловіка, а потім, погрожуючи йому скальпелем, змусила його до статевих зносин; дві жінки змусили 37-річного чоловіка вчинити з ними статеві акти, погрожуючи йому пістолетом [6]. Тобто, застосовуючи психічний примус, жінка реалізує фізичне насильство у вигляді зґвалтування.

Жертвами сімейно-побутових злочинів, учинених жінками, стають чоловіки, діти, сусіди, співмешканці, родичі, друзі та знайомі [7, с. 215]. До того ж, слід виділити ще і батьків як жертв цих злочинів. Г. М. Філоненко стверджує, що батьки похилого віку зазнають як фізичного насильства, так і психічного: погрози, знущання, викрадення грошей [8, с. 73]. До того ж, слід навести результати досліджень, проведені Б. М. Головкіним, який зазначає, що найчастіше жертвами умисних вбивств та тяжких тілесних ушкоджень, вчинених жінкою, є чоловіки (співжителі) – 13,1%; 9,9% відповідно [9, с. 133].

Доцільним є виділення основних детермінант цього виду злочинності. Так, дослідження Д. А. Шестакова ілюструє типові причини вчинення жінкою вбивства свого чоловіка, а саме: недостатня забезпеченість чоловіка грошима (75%); пияцтво чоловіка (44%); житлова невлаштованість (28%); перевага зарплати дружини над зарплатою чоловіка (22%); розходження у поглядах подружжя щодо розподілу домашніх обов'язків (19%); недостатня авторитарність чоловіка (5–16%) [10, с. 15]. Тобто, очевидним є факт, що основна маса вбивств жінкою свого чоловіка скоюється саме через матеріальне невдоволення ним. За результатами окремих соціологічних опитувань, понад 70% громадян живе за межею бідності. Більшість населення відчуває постійний «хронічний» брак коштів і обмеженість матеріальних ресурсів, що негативно відбивається на їх психіці [9, с. 80]. Отже, домінуючу роль відіграють економічні чинники.

До того ж, О. В. Шевченко серед факторів, що зумовлюють злочинну поведінку жінок, виділяє і сімейні взаємини, серед яких: наявність чи відсутність любові, взаємної поваги та підтримки в родині, ступінь глибини внутрішньо-сімейних конфліктів; побутова та сімейна невлаштованість, відчуття непотрібності та втрата життєвих перспектив, моральна занедбаність, фінансові проблеми, загострення сімейно-побутових конфліктів, наявність специфічного стресового стану, викликаного аморальними або злочинними діями оточуючих, який викликає дезорганізацію поведінки, зниження прогнозу своїх дій, неадекватну оцінку ситуації та своїх вчинків [11, с. 250].

Повністю погоджуємось з наведеними детермінантами, проте, вважаємо за доцільне, виділити ще декілька.

По-перше, це лідерство жінки як наслідок емансипації. На сьогоднішній день відбувається підміна ролей, а саме фемінізація чоловіків та, відповідно, мускулізація жінок. Зараз жінки втрачають властивий їм раніше соціальний статус, дедалі частіше опановують чоловічі професії, беруть на себе чоловічі обов'язки. Саме ці чинники призвели до появи у жінок чоловічої психології, яка і штовхає на вчинення тяжкого злочину. Тобто жінки стають сильнішими за чоловіків, більш стійкими морально та психологічно. Відповідно, така жінка розраховує лише на себе, на свої власні сили, і прислухатись, а, тим більше, враховувати думку чоловіка, що практично «сидить на її шиї» чи просто «не дотягує до вигаданої жінкою планки» вона не буде. До того ж, вважаємо, що для жінки, яка займає керівну посаду, важливим є встановлення влади над членами сім'ї та їх підпорядкованості їй. І в разі, якщо це не відбувається, назріває сімейно-побутовий конфлікт, що закінчується злочином.

По-друге, це розчарованість жінки у своєму чоловікові. Тобто, розчарованість у виборі «свої долі». Адже драма життєздіснення розгортається не за тим сценарієм, якого в ідеалі прагли ці особи [12, с. 228]. Сімейно-побутові відносини є найважливішими для кожної жінки і, насамперед, сім'я впливає на формування особистості жінки. Ще однією жіночою особливістю є орієнтування на емоції, почуття та надумані мрії, що часто закінчується цілковитим розчаруванням. Адже молоді жінки (20–25 років) часто ще не визначились зі своїм майбутнім, не поставили мету, а живуть, здебільшого, мріями. От і у спілкуванні з чоловіками, які стають їх обранцями, керуються емоціями. Елементарна відсутність щастя у жінки є стимулюючим фактором для наростання та загострення сімейно-побутового конфлікту.

Вважаємо, що саме такі жінки підпадають під один з типів сімейно-побутових злочинців, розроблених Б. М. Головкіним, – розпачливо-рішучий. Характеризується він керуванням жінками, в основному, почуттями, інтуїцією, нерідко амбіціями. Для них визначними цінностями є високі почуття (кохання, дружба), велику увагу приділяють мріям про щасливу родину, матеріальний добробут, кар'єру, визнання, повагу, вдячність. Характерними особливостями даного типу виступають їх емоційно-вольові якості: уразливість, впливовість, мрійливість, ревнивість, страх, злопам'ятність, розпачливість, рішучість, ненависть, помстливість. Зазначені риси і формують спрямованість агресивної поведінки у сімейно-побутових конфліктах [9, с. 70–71].

Науковці виділяють віктимну поведінку жертви як причину вчинення тяжкого злочину жінкою. Взагалі, віктимна за змістом поведінка створює лише умови, за яких виникає загроза протиправного посягання, а для фактичного вчинення злочину необхідно, щоб потенційна жертва і злочинець опинилися в одному місці одночасно та стали учасниками конкретних подій чи ситуацій [13, с. 162]. Так, переконливим є твердження Л. В. Крижних, яка виділяє групу жінок, які скоюють злочини за наявності віктимної поведінки потерпілої сторони. Іноді це свідоме провокування, особливо при систематичному вживанні спиртних напоїв, знущаннях, образах, погрозах, інших фактах протиправної поведінки [14, с. 8–9].

Подібну позицію займає і Б. М. Головкін, який виділяє умисну провокативну поведінку як одну з моделей віктимної поведінки. Науковець називає її пасивною провокацією, яка зводиться до вчинення аморальних дій особою, яка перебуває зі злочинцем у родинних зв'язках (невиконання чи ненавезення виконання соціальних ролей та обов'язків, що зумовлюють накопичення негативних почуттів, фор-

мують стійке неприязне ставлення до жертви і викликають стан афекту під час чергового загострення конфлікту з одного й того ж питання) [15, с. 133]. Під віктимною поведінкою жерви слід розуміти систематичне знущання потерпілих (тобто чоловіків) над майбутніми злочинцями, а також аморально-дезадаптивний спосіб життя, який вели чоловіки [16, с. 7]. Мається на увазі свідоме провокування ними жінок на вчинення злочину.

Наведемо конкретне кримінальне провадження. Так, 20 березня 2015 р. Галицький районний суд м. Львова визнав винною громадянку України у вчиненні передбаченого ч. 3 ст. 27, ч. 1 ст. 14, п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України злочину. Винна, маючи умисел на скоєння умисного вбивства, який виник на ґрунті особистих неприязних стосунків з колишнім чоловіком, з метою позбавлення життя останнього, 22 серпня 2012 р. вступила у злочинну змову з майбутнім виконавцем злочину, пообіцявши за скоєння злочину гроші у сумі 70 тис. доларів США. Проте, у зв'язку з добровільною відмовою від злочину виконавця, злочинний умисел жінки не був реалізований. Вона свою вину повністю визнала і пояснила, що на ґрунті особистих неприязних стосунків зі своїм колишнім чоловіком, з яким перебувала у шлюбі з 2006 р. по 2011 р., внаслідок його ворожих дій стосовно неї, що проявлялось у неодноразовому її побитті, постійному приниженні, висловлюванні погроз щодо неї та її дітей від першого шлюбу, у неї виник умисел на вчинення умисного вбивства свого колишнього чоловіка [17]. У цьому випадку основною причиною виникнення умислу на вчинення злочину стала саме віктимна поведінка жертви, тобто чоловіка. В основній масі проаналізованих кримінальних проваджень, що стосуються насильницьких злочинів, вчинених жінками, має місце таке словосполучення, як «неприязні стосунки». Його можна пояснити як сукупність різних за змістом окремих мотивів злочинної поведінки, а саме: заздрість, образа, кривда, ворожнеча, неповага, ненависть, хуліганство [9, с. 48].

Серед мотивів вбивства жінкою свого чоловіка Д. А. Шестаков виділяє самоствердження (33% з осіб, котрі вчинили вбивство чоловіка), прагнення позбутися турбот (20%), намагання перешкодити залишенню сім'ї (22%), ревності (21%), користь (2%) [18, с. 45-55]. Отже, найбільшу питому вагу серед мотивів складає самоствердження. З цього приводу слід зазначити, що потреба у самостверженні, що проявляється у формі фізичної агресії, стає у злочинці нав'язливою і суттєво впливає на спосіб їх життя та стереотипи поведінки [19, с. 232]. Вважаємо, що самоствердження як мотив вбивства жінкою чоловіка безпосередньо залежить від його віктимної поведінки. Отже, внаслідок негативної та неправомірної провокативної поведінки чоловіка жінки прагнуть самоствердитись та йдуть на тяжкий злочин і цим же карають свого кривдника.

Отже, саме істотне послаблення основних сімейних інститутів є одним з основних факторів вчинення жінками злочинів у побутовій сфері. Реалії сьогоденного сімейного життя змушують жінку забезпечувати матеріальне благополуччя та підтримувати життєздатність своєї сім'ї,

чого не може зробити чоловік. З цього породжуються такі, у своїй більшості неконтрольовані, емоції та почуття, як роздратованість, невдоволення своїм життям, агресія жінки до найближчого оточення, що сприяє наростанню конфліктів в сім'ї.

Слід зазначити, що загальносоціальні, спеціально-кримінологічні, індивідуальні заходи запобігання жіночій злочинності, у т. ч. у побутовій сфері, ретельно та детально розроблені багатьма науковцями. Ми вважаємо за доцільне виробити декілька порад-вказівок жінкам, дотримуючись яких, у них не виникало б мотивів та причин вчинення тяжких злочинів проти сім'ї. Так, по-перше, стереотипом є бажання молодої жінки скоріше вийти заміж. Особливо ті жінки, які не ставлять собі за мету самореалізацію та досягнення самостійно чогось в житті, виходять заміж у 20–25 років. Саме в цьому віці у більшості жінок повністю не сформувалась життєва позиція, з якою вона твердо йде по життю, і саме в цей період вона вчиняє небудумані дії, які призводять до негативних наслідків. Одним з таких наслідків є одруження з чоловіком, якого вона обирала, керуючись виключно почуттями. Перед тим, як приймати такі доленосні рішення, як одруження, слід керуватись раціональним мисленням, чітко знати чого хочеш та прагнеш. Вважаємо, що з 25–28 років у жінки формується чітка життєва позиція, дотримуючись якої, вона досягає бажаних результатів.

По-друге, ЗМІ, на телебаченні, в мережі Інтернет пропагується «багате життя». Кожній дівчині, жінці хочеться гарно одягатись, носити дорогі прикраси, відпочивати за кордоном, проте не у всіх така можливість є. Відповідно, жінки звинувачують в цьому своїх чоловіків, що призводить до накопичення психологічної напруги, роздратування, втоми, що «виплескується» у вчинення злочинів. Проте, бажання жити краще у жінок може слугувати стимулюючим фактором для матеріального забезпечення себе самою. Тобто не розраховувати на «руку допомоги» чоловіка, батьків, держави, а самій працювати та забезпечувати свої потреби.

По-третє, причинами вбивства жінкою чоловіка також є недостатня авторитарність чоловіка, лідерство жінки, спір щодо розподілу домашніх обов'язків. Вважаємо, що з самого початку будівництва сімейного життя слід визначати та обговорювати взаємні права та обов'язки подружжя, розпорядок дня, звички, вподобання, дії, які є неприпустимими для одного з подружжя, тощо, тобто, створювати такий собі сімейний статут, який забезпечував би комфортне сімейне життя. На нашу думку, таке обговорення молодою сім'єю зменшило б у майбутньому кількість непорозумінь, конфліктів та спорів між подружжям.

Отже, оскільки жіноча злочинність має безліч особливостей, порівняно з чоловічою, особливим є і запобігання цій злочинності, яке, на нашу думку, тісно пов'язано з жіночою психологією.

Жіноча злочинність, незважаючи на невелику частку, порівняно з чоловічою, є не менш важливою та актуальною проблемою для вивчення, оскільки рівень жіночої злочинності саме у побутовій сфері останнім часом зростає.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров Ю. В. Кримінологія : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2002. – 295 с.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112755&libid=100820
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–жовтень 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820
4. Філоненко Г. М. Кримінологічне визначення терміна «Сімейно-побутова сфера» / Г. М. Філоненко // Європейські перспективи. – 2014. – № 8. – С. 113–117.
5. Продан Т. В. Стан жіночої насильницької злочинності в Україні / Т. В. Продан // Протидія злочинності : теорія та практика : матеріали VI Міжвузівської науково-практичної конференції студентів та молодих учених. – К., 2014. – С. 159–163.
6. Що потрібно знати чоловікові, якого гвалтує жінка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://megasite.in.ua/118471-shho-potribno-znati-cholovikovi-yakogo-gvaltueh-zhinka.html>
7. Даньшин І. М. Кримінологія : Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х. : Право, 2009. – 288 с.

8. Філоненко Г. М. Жертви злочинів, що вчиняються жінками у сімейно-побутовій сфері / Г. М. Філоненко // Наше право. – К. : 2014. – № 9. – С. 72–77 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_9_14
9. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері : монографія / Б. М. Головкін. – Х. : Нове слово, 2004. – 252 с.
10. Бова А. А. Кримінологія гендера : дослідження подружнього насильства / А. А. Бова // Український соціум. – 2004. – № 2 (4). – С. 13–20.
11. Шевченко О. В. Корекційна робота з жінками-злочинницями / О. В. Шевченко // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 1. – С. 247–255.
12. Головкін Б. М. Психологічні особливості злочинців / Б. М. Головкін // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 223–230.
13. Головкін Б. М. Як стають жертвами злочинів / Б. М. Головкін // Проблеми законності. – 2017. – Вип. 136. – С. 161–172.
14. Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л. В. Крижна. – К., 2000. – 17 с.
15. Головкін Б. М. Віктимна поведінка жертв злочинів / Б. М. Головкін // Проблеми законності. – 2016. – Вип. 135. – С. 124–135.
16. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Б. М. Головкін. – Х., 2003. – 20 с.
17. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 20 березня 2015 року у справі № 1304/10615/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43196476>
18. Шестаков Д. А. Сімейна кримінологія : сім'я – конфлікт – злочин / Д. А. Шестаков. – Санкт-Петербург : Юридичний Центр Прес, 2003. – 157 с.
19. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність жінок в Україні : сучасний стан, тенденції розвитку / Б. М. Головкін // Питання боротьби зі злочинністю. – Х. : Кроссруд, 2008. – Вип. 15. – С. 227–236